

Intervju

Maria Velikonja Po poklicu je pravnica, delala je kot agentka ameriškega zveznega preiskovalnega urada FBI, na haaškem sodišču je preiskovala vojne zločine v nekdanji Jugoslaviji. Danes se posveča glasbi in pisateljevanju

»Delo v FBI me je naučilo, da nasilje ne izbira družbenega sloja«

Maria Velikonja Nekdanja agentka FBI je izdala knjigo o svojem dedu The Trial, Execution and Acquittal of Narte Velikonja FOTODAMJ@N

Svetlana Breclj

TRST Zgodba Marie Velikonja, upokojene pravnice in nekdanje agentke ameriškega zveznega preiskovalnega urada (FBI) iz Washingtona, prepleta izjemno poklicno pot z globoko družinsko zgodovino. V svoji karieri se je srečevala z delovnimi izzivi v izrazito moškem poklicu ter uspešno usklajevala zahtevno vlogo agentke in matere. Danes pa se poleg pisateljevanja posveča tudi glasbi in igranju flavte. Občasno tudi sodeluje z revijo Mladika.

Ceprav se je Maria Velikonja rodila v Chicagu, so njene korenine zasidrane v slovenskem prostoru. Njena starša Jože Velikonja in Matilda Rus Velikonja sta namreč v prvem povojnem desetletju poučevala na slovenskih šolah v Trstu. Prav osebne zgodbe staršev in tragična usoda njenega deda Narteja Velikonje so jo močno zaznamovale ter jo spodbudile za delo zveškevalke in pozneje tudi pisateljice. V pripravi ima že nekaj publikacij, med katerimi izstopa obsežna knjiga o življenjski poti njenega očeta Jožeta.

Nekdanja agentka FBI nam je v angleščini razkrila, kaj prinaša delo na tako odgovornem položaju.

Izbrali so me za visok diplomatski položaj, ki pa je bil prilagojen moškim

Rodili ste se v Chicagu, a imate slovenske korenine. Zakaj so se vaši starši preselili v Združene države Amerike?

Moja starša sta bila po drugi svetovni vojni razseljeni osebi. Mama Matilda Rus Velikonja ni dobila italijanskega državljanstva, moj oče Jože Velikonja je bil primorski domobranec in po drugi svetovni vojni ni bil dobrodošel doma – razen v krsti.

Oba sta doktorirala v Italiji. Oče iz geografije v Rimu in se je zato moral naučiti italijanščine. Mama je v Benetkah doktorirala iz tujih jezikov. Poleg slovenščine in italijanščine je obvladala tudi nemščino in angleščino. V Trstu je bila ena izmed prvih učiteljic angleščine, moj oče pa je poučeval geografijo. Tam sta se tudi spoznala in se pozneje preselila v ZDA.

Iz rojstnega Chicaga nas je pot kmalu vodila v južni Illinois, saj je bil oče predstojnik univerzitetnega oddelka za geografijo. Kot gostujoči profesor je deloval tudi na univerzi Yale ter leto dni v angleškem Liverpoolu, nazadnje pa se je naša družina vrnila v ZDA in se ustalila v okolici Seattla.

Kako ste postali agentka ameriškega zveznega preiskovalnega urada FBI?

Zanimala me je kariera v mednarodnih odnosih. Odraščala sem v Bellevueju (rojstnem kraju ustanoviteljev Microsofta), po študiju prava na Univerzi v Washingtonu in v Tacomi pa sem postala ena izmed državnih tožilk v Seattlu. Čeprav v študiju gospodarskega prava nisem uživala, sem oboževala kazensko in mednarodno pravo ter delo tožilke na sodišču. Pisarniško delo me ni osrečevalo, saj sem si želela neposreden stik z žrtvami in pričami ter ukrepati pred sodiščem. Zato sem prestopila k FBI.

Vedela sem, da je bil moj ded Narte Velikonja po krivem obsojen na smrt. Poleg tega me je oče Jože spodbujal, naj postanem zvezna agentka. Vzrok za njegovo spodbudo sem spoznala šele pozneje; med letoma 1941 in 1945 je tudi sam opravljal podobno službo kot član tajne obveščevalne mreže, ki je za Britance zbiral podatke o Nemcih. Le za las se je izognil usodi številnih sodelavcev, ki so bili zaprti ali usmrčeni.

Ko že omenjate svojega deda Narteja Velikonjo, naj omenimo, da ste pred kratkim izdali knjigo o njegovi usmrtni The Trial, Execution and Acquittal. Kaj vas je spodbudilo k iskanju odgovorov?

Ko sem med letoma 1994 in 1997 delala za Mednarodno sodišče za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije, sem se ob prostih nedeljah z vlakom vozila v Ljubljano, kjer me je stric Tine Velikonja vodil po povojnih množičnih grobiščih. Tema me je zelo zanimala, vendar sem bila preveč zaposlena, saj sem vzgajala otroke in delala po 50 do 80 ur na teden.

Ko sem pred tridesetimi leti prvič želela napisati knjigo o dedu, nisem mogla priti do njegovih sodnih spisov. Takrat sem tožilca v Ljubljani celo vprašala, ali bi lahko razveljavili sodbo, če bi našli zapisnik. Odgovoril je, da je to možno, vendar sodnih spisov ni bilo mogoče najti. Lani sem se na predavanjih Društva slovenskih izobražencev povezala z arhivistoma iz Ljubljane, ki sta v srbskem arhivu našla sodne spise in mi jih predala. Objavila sem njihove ključne dele.

Iz dokumentov je jasno razvidno, da moj ded ni bil ničesar kriv. To je potrdilo tudi Vrhovno sodišče Republike Slovenije, ki ga je oprostilo vseh obtožb, saj mu ni bilo mogoče očitati niti enega kaznivega dejanja. Obsojen je bil samo zato, ker je bil antikomunist. To pa niti po takratni jugoslovanski zakonodaji ni pomenilo kaznivega dejanja. Zato sem odločila, da je pomembno objaviti dokumente, razkriti potek procesa in imena ljudi, ki so sodelovali pri nepravilnih usmrtnih.

Kako ste usklajevali družinsko življenje z delom?

To je dobro vprašanje, na katero ni preprosto odgovoriti, še posebej z vidika ženske. Izbrali so me za visok diplomatski položaj, ki pa je bil prilagojen le moškim. Možu, prav tako agentu FBI, niso dovolili odhoda z menoj, čeprav sva imela majhna otroka.

Upreti se ustaljenim pravilom FBI je bilo zelo tvegano. Ker je mož poznal direktorja FBI, jaz pa sem s pomočjo haaških pravnikov napisala premišljeno pismo, nama je direktor kljub zavrnitvi s strani kadirovske službe še isti dan odobril odhod. S tem sva postavila novo pravilo, ki je olajšalo pot mnogim za nama.

V devetdesetih letih ste preiskovali vojne zločine v Bosni. Kako ste s svojim znanjem kot pravniča prispevali k preiskavam?

V Bosno so takrat poslali dvajset izkušenih Američanov, torej vrhunske tožilce in zvezne agente. Izbrali so le izkušene ljudi, da bi ustanovili Mednarodno sodišče za vojne zločine, ki so ga ZDA takrat podpirale.

Vedeli so, da bo projekt zavrnjen, če v letu dni ne bo rezultatov in da v Evropi potekajo pravni postopki še kar počasi. Zato so poslali izkušene Američane, ki niso potrebovali navodil. Ko smo prišli v Haag, smo pregledali in dopolnili pravilnike ter se takoj lotili zahtevnega dela. Kot vodja nekaterih preiskav sem natančno vedela, kako naj te potekajo. Vsi v ekipi smo bili taki.

Kaj pravzaprav je FBI in kakšna je bila vaša pot v tej organizaciji?

ZDA so zelo obsežne, zato je policijski sistem razdeljen na več ravni. FBI je zvezni preiskovalni urad oziroma zvezna policija, ki ima pristojnost nad celotnim ozemljem ZDA, česar lokalne policijske enote nimajo.

Zato se pogosto vključujemo v njihove preiskave in sodelujemo z njimi.

V okviru FBI sem delala v Kaliforniji in v San Juanu v Portoriku (ki je pridruženo ozemlje ZDA), zaradi česar tekoče govorim špansko. Pozneje me je pot vodila v Washington, od koder me je ameriško zunanje ministrstvo izbralo za delo pri Združenih narodih.

Ste v poklicu, ki ne dopušča napak, tudi kaj zgrešili?

Razen manjših napak si večjih spodrsrljajev nismo mogli privoščiti, saj bi to pomenilo konec kariere.

Kako bi primerjali italijanski in ameriški preiskovalni sistem?

Italijanskih preiskovalcev ne bom ocenjevala, saj njihovega sistema ne poznam. Sem pa prepričana, da dobro vedo, kaj delajo.

Zelo so me navdušili rezultati italijanskih tožilcev, ki so se sami odločili za pregon primerov t. i. *sniper safaris* v Sarajevu. Med vojno so namreč nekatere ljudi vozili v Sarajevo, da so kot na lovu streljali na civiliste. Italijanski tožilci so sprožili pregon teh oseb, kar se mi zdi pomemben dosežek.

V katerem poklicu se najbolje prepoznate: kot pisateljica, preiskovalka ali odvetnica?

V vseh treh. Ker sem bila hkrati preiskovalka in pravnica, sem po odhodu iz FBI leta 2003 petnajst let delala kot mednarodna svetovalka. Pomagala sem pisati kazenske zakonike za nekatere evropske države, med svojo kariero pa sem preiskovala trgovino z ljudmi ter družinsko in spolno nasilje.

Delo z žrtvami me je naučilo, da se zločin pojavi tam, kjer policija nima dostopa, in da nasilje ne izbira družbenega sloja. Te izkušnje pa sem pozneje uporabila pri vzpostavitvi haaškega oddelka za preiskovanje spolnih zločinov.

Kaj pa trenutno raziskujete?

Pred kratkim sem začela pisati serijo tridesetih pravnih prispevkov za slovensko vlado. Prvi krajsi strokovni članek je pred tedni že izšel v reviji Pravna praksa. O drugi svetovni vojni namreč kroži veliko mitov, zato želim na podlagi mednarodnega prava razjasniti osnovne pojme.

Ne postavljam se na nobeno politično stran, temveč le pojasnujem pravo. Ljudje pogosto mislijo, da obstaja kolektivna krivda, a v pravo odgovarjaš le za lastna dejanja. Mobilizacija ali služenje v vojski nista kaznivi dejanji in nihče ni bil obsojen samo zato, ker je služil v nemški vojski, pač pa so bili posamezniki obsojeni za konkretne vojne zločine.

Nekateri članki bodo izšli v revijah, druge pa bom objavila sama. Pripravljam tudi spletno stran, na kateri so besedila prosto dostopna bralcem (na povezavi planincapress.com).

Po predavanju v Ljubljani pa sem na pobudo Blaža Babiča začela sodelovati v njegovi oddaji na platformi X in YouTubu. Posnela sva že pet enournih epizod v angleščini, ker slovenščine ne obvladam na strokovni ravni. Odziv je za zdaj odlični, saj naju je spremljalo že kar pet tisoč ljudi.